

VPRAŠANJE NAŠE ORIENTACIJE

SILVESTER ŠKERL

I

V časih — prilike postajajo čezdalje bolj redke — se človek zamisli v rast svojega časa; in redkejše so prilike, kadar je čas gostejši in hitrejši. — Čas pa je kakor samodruga žena, ki nosi v svojem plodu prav vsako možnost, a eno samo neznano resničnost. Kakor določuje človek nevedé svojemu plodu edino resničnost, tako jo določuje tudi času. Zavedno pa ne more določati, kar si je nekdo pridržal ravnáti po svoje, dasi je človeku dal vse orodje ravnanja. Zato je človek zmerom negotov: ugiblje, domneva, poskuša in iz tega raste oblika, ki se sproti uveljavlja kot resničnost, kot sklep najvišjega ravnátelja, ki je pripustil brez števila možnosti, a eno samo gotovost.

Razmišljanja imajo v vsakem človeku svoje lice: svoje izhodišče, svoj potek in zaključek. Zakaj človek naveže povsem slučajno vrvico svoje misli h količku in gre ž njo po sto in stokrat izhojenih potih zmerom prvič in v novo... A ko hočeš zadržati misel, spoznaš, da si ujel le odlomek. Ako ga hočeš vložiti v celoto, katero sestaviti te sili tvoj duh, mu ne najdeš mesta; ker manjka vezi, razpade tvoj odlomek v malopomembno pobliskavanje, ki ž njim ne moreš odgonetiti večnih zagonetk.

Pa postavimo torej, da se zamislim v naš slovenski danes.

Iz duše avstrijskega umiranja, ki se nam je skrivalo za bleskom brezprimerne evropske tradicije habsburške vladavine, tvegam domnevo, da nam je rušila tisočletno narodno spanje nagonška slutnja, nedokončljiva sanja o nenadnem čudežnem prebujenju.

Vprašam se, ali smem gledati tako počez, kakor da je narod prijateljski mi človek? Kar lahkó: saj je sestav vsega naroda skoraj manj zavozlán kot notranjost enega samega še tako preprostega človeka. A čemu bi iskal težkih dokazov, ko pa podpirata mojo prvo domnevo edinstveni, predragoceni fragment o Petru Klepcu in sorodni mu motiv Kralja Matjaža, ki ju je dosanjal naš narod? Zlasti je Peter Klepec v svoji popolni slovenski izvornosti in v pomenu svoje fragmentarnosti naravnost pretresljiv izraz naroda, sanjajočega o svoji bodočnosti, ki si predstavlja le veličastni trenotek svojega povišanja, svojega vstopa v areno življenja, ne da bi se menil za nadaljnji potek, za nalogo, ki mu jo je v tej areni izpolniti.

Od teh podtalnih znakov našega prebujenja vse do današnjega dne doživljamo neprestane poskuse ugotovitve našega budnega stanja. Tudi v devetnajstem stoletju, dobi, ki jo značilno imenujemo »dobo narodnega prebujenja«, v dvajsetem stoletju, v katerem smo na zunaj dejansko doživeli čudežno prebujenje — in vse do današnjega dne (čigar večer je morda še zeló daleč), se mi vidi, v prispodobi izraženo, naš narod kakor človek, ki ima pred svojim prebujenjem iz spanja žive in prav v nastopajoče jutro dreveče sanje, da si, prebujen, še dolgo mane spanec iz oči, preden more pogledati v solnce, ki sije nanj.

V zmedi našega včerajšnjega dne, v znamenju našega »narodnega prebujenja«, stoji dejstvo našega suženjstva nemškemu duhu kot hrbtenica vsega dogajanja. Suženjstvo imenujem to stanje, ker smo se v njem zadrževali pod pritiskom sile in smo v njem živeli pod bičem, ne po svobodni izberi in lastni usmeritvi. Nemškemu duhu pa so bili podložni vsi Slovani brez izjeme — Rusi svobodno, med drugimi pa Slovenci po sili.

Katere pa so poglobitve lastnosti duha, ki ga imenujem nemškega? Zadostuj ocena kar počez: nemški duh je razdiralen. Od nekdanj je bilo nemštvo razcepljeno: politično v nebroj držav, strank in stranic, duhovno v otoke, med katerimi

zaman iščeš mostov. Dejstvo, da niti Bismarcku ni uspelo zediniti vsaj na zunaj vsega nemškega ozemlja, kljub temu, da je politično razcepljenost nemštva skrbno ohranil v obliki svojega rajha, stopi v ozadje pred dejstvom, da je razlika med Bavarcem in Prusom danes prav tako velika kakor pred stoletji. Enotni književni jezik, stremljenje po gospodarski enotnosti nemštva in vsa druga prizadevanja po spojitvi nemškega elementa v kulturno celoto so se razbila ob večno veljavni lastnosti naravnega nemškega duha, ki je razdiralnost. Vsak nov pojav v nemštvu nosi znak absolutnosti, to se pravi, zanikanja vsega obstoječega v prid novemu. Zagrizenost pripadništva ni nikjer tako globoko ukoreninjena, kakor tu. Strupenost sovraštva, neizprosna doslednost — dve potezi, ki zaznamujeta zagonetno rast nemštva iz tragičnih razkolov v vratolomne sunke napredka. Meje ljubezni so ozke in tesne, zato se zgublja idealizem nemštva v osebnem častihlepju. Nemške kulture v pravem pomenu besede ni. Pojavi ne slonijo na čvrstih temeljih preteklosti, marveč so konstruirane kombinacije, ki se sproti brez načela ohranitve spreminjajo v pestrem nasledstvu.

Nesloga, ki je bistveni atribut razdiralnosti nemškega duha, je bila edina pomembna dediščina, ki so jo Slovani po Nemcih osvojili. Napačno je mnenje, da je nesložnost bistveno slovanska, zakaj najznačilnejša lastnost slovanske krvi je dobrodušnost; kajpada, dobrodušnemu človeku ni nič lažjega, ko da prevzema lastnosti, ki v njih vidi izboljšanje svojega položaja — razdiralne, negativne, kakor vidimo iz tega primera, čigar historične resničnosti pač ne bi bilo težko podpričati z dokazi.

Sloga, spoštovanje, upoštevanje, prisvajanje in osvajanje, to so poglobitveni pogoji za uspevanje vsake kulture (ako prisodimo izrazu »kultura« njegov izvorni pomen) — a teh v nemštvu ne najdemo; zaman jih iščemo tudi v nas, kar je posledica naše tisočletne nemške orientacije. Kar smo iz svojega spanja motno zrlji, česar smo se v suženjstvu oklepali, ob čemer smo svoje zaspane oči odpirali, je bil nemški duh z vsemi svojimi lastnostmi. Vcepljen nam je bil tako, da so prva zgodovinska dejanja, ki jih pripisujemo slovenskemu narodu, izraz prav tega duha: slepa vera v pravilnost in pravičnost samovoljnosti, nasilja in zdražbe, v upravičenost razdeljevanja prirodnih enot na drobce in drobtinice, ki enoto rušijo in ugonablajo. Naša dediščina po nemškem duhu je bila, da v enotnost nismo mogli verovati, kakor vanjo Nemci zase nikdar niso mogli verovati. Komaj smo malo spregledali, že smo podrli moč in oblast Petra Klepca: razcepili smo se v zagrizenosti in sovraštvu.

II

Ko je prišla ura našega čudežnega prebujenja, so vstajali glasovi zoper duhovno suženjstvo, v katerem smo Slovenci živeli. Toda značilno za to in ono iz mentalitete našega človeka in iz kulturnih prilik Evrope je dejstvo, da nismo slišali besede o slovanski orientaciji našega naroda, marveč se je naglašalo, da se nam je orientirati v francoskem duhu. Kako naj razumemo ta poziv, kako naj si tolmačimo to stremljenje in kaj nam je storiti, da uresničimo to stvar — tega nam ni povedal nihče. Samo po sebi umevno se nam je zdelo, da se moramo zanimati za francosko slovstvo, da mora naša mladina studirati v Parizu namesto na Dunaju, da mora trgovec iskati stikov s Francijo, časnikar zagovarjati francoski kurs politike, skratka, da mora naše javno življenje iskati, v kolikor se oddaljuje od nemštva, globine in zavetja v francoskem svetu.

To je bila gesta, kateri ni manjkalo neke veličine, zakaj vsaj z besedo smo tedaj skušali raztrgati »tisočletne verige« tujega duhovnega gospostva. Da smo pri tem pozabili, da se svobodno podajamo pod drugo, pa še zmerom tujo zastavo, je sicer pri treznem premisleku nekoliko čudno, a v prvih časih — kdo bi bil trezen? Gledali smo vse stvari skozi politične naočnike in smo obviseli na zuna-

njostih, kaj bi tajili, še najbolj zaradi koristoljubja. Dvomim, da bi se bila v slučaju drugačnega izida vojne kdaj pri nas izustila beseda o francoski orientaciji.

V dobrem desetletju smo doživeli mnogo sadov tega klica. Zanimanje za francosko kulturo je zrastle, v političnem pogledu nam je postala Francija tako rekoč »program« ... toda le kar se tiče naših odnosov do zunanjega sveta. Naučili smo se naslanjanja na silo, ki ji je ime Francija. V bistvu se pa položaj ni kdo ve kaj spremenil. Nihče se ni vprašal: Kaj se pravi orientacija v francoskem duhu? Kar smo storili, moremo smatrati za neko razširjenje našega obzorja v svetu. Import kulturnih ali kakršnihkoli že vrednot z duhovno orientacijo. Konkretno orientacije duha naroda. To je komaj prvi korak k medsebojnemu spoznavanju; zdi se mi, da smo v tem pogledu prav tako potrebni importa angleške, španske, italijanske, ruske in lahko kitajske kulture, kakor francoske, kajti ne smemo pozabiti, da zahteva import v zdravem gospodarstvu tudi eksporta. Res je, da imamo le neznatno količino izvoznega blaga v naši kulturi v primeri z ogromnimi vrednotami, ki jih moremo svobodno uvažati iz vsega sveta, toda kar smo doslej storili na polju »francoske orientacije«, je bil le prvi korak k izmenjavanju vrednot, kaj še resnična orientacija.

Ker smo do konca vojne ne le popolnoma v nemškem duhu živeli, marveč tudi ponajveč iz nemške kulture importirali, se je pri nas vgnezdila zmota, da istovetimo import kulturnih ali kakršnih že koli vrednot z duhovno orientacijo. Konkretno gledano pomeni usmeritev našega naroda v francoskega duha nekaj bistveno drugega kot import francoskih realnih vrednot.

Da moremo zastaviti to vprašanje kolikor toliko pravilno, nam je prej treba spoznati francoskega duha, francosko kulturo in izglede, ki jih ima narod, ki se hoče nasloniti na to silo. V svojem članku »Abbau der Bildung« (Die Neue Rundschau, September 1931) podaja sloviti poznavalec francoske kulture, Ernst Robert Curtius, naravnost sijajno označbo francoskega duha, zato naj sledé tu v izvlečku, v kolikor morejo rabiti našemu razmišljanju, njegova izvajanja:

»Ako pogledamo francosko kulturo, se nam nudi mnogo preglednejša slika. Nič ni problemov, nič neizoblikovane zmede, marveč dobro izgrajena mreža cest. Tu smo v kraljestvu civilizacije. Razum in mera sta oblikovalni načeli, nosilna stebra francoske kulture. Izvirata iz antike, bila sta v klasičnem stoletju Francozov narodno prenovljena in učinkujeta do danes z zdravo gotovostjo naravnih nagonov. Klasična kultura sedemnajstega stoletja se razodeva kot estetski in filozofski racionalizem. Prosvitljenost osemnajstega stoletja in velika revolucija sta prenesli ta racionalizem na politično polje. Življenjska oblika tega političnega racionalizma je demokratska republika. V Franciji se je po nekaterih neuspešnih začetkih šele pred šestdesetimi leti dokončno utrdila, a doba dveh pokolenj je zadostovala, da je postala nepogubna skupna last naroda. Edina sila, ki se je racionalizaciji vseukupnega narodnega življenja zoperstavljala v dolgotrajnem odporu, je bila cerkev. Med razumsko vero republike in verskimi silami katoliške Francije so bila težka nasprotja, ki so se šele v poslednjem desetletju poravnala. Danes moremo reči, da je doba francoskih kulturnih bojev, ki so se še pred pet in dvajsetimi leti strastno vodili, zaključena. Nasprotujoči si stranki sta se pomirili in doživetje svetovne vojne je njuno občutje skupnosti učvrstilo. Laicistična in cerkvena Francija sta še danes svetovno nazorno seveda strogo ločeni, a politično sta sklenili mir.

Če si racionalist ali katolik, imaš v vsakem slučaju prijetno možnost sklicevanja na veliko narodno duhovno tradicijo. Versko emancipiran človek si more izbrati za varuha Montaignea ali Micheleta ali Victorja Hugoja, francoski kristjan ima Pascala, Bossueta, Fénelona in svetnike Francije na svoji strani.

Toda — in v tem je eno najglobljih soglasij francoske kulture: tudi brezbožnik občuduje Pascala in Bossueta, kakor katolik Montaignea in Micheleta. Pa zakaj morejo in morajo tako? Ker so vsi ti možje klasični pisatelji. Vsi so pisali čudovito

francoščino, so mojstri svojega jezika. In književna dovršenost je zaklad, ki stoji v vrsti vrednot francoske kulture na najvišjem mestu. V naši nemški klasiki ne moremo ločiti vsebine od oblike. Francoz to more...

Francija je razvila čvrst oblikovni in pravilniški sistem za vsa področja življenja: ustvarila je kodeks vljudnosti, etikete, gastronomije, ljubezni. Prisotnost tega sistema oblik daje francoski kulturi sigurnost in estetsko enoto sloga. In ker so te oblike oblike resnično doživljenega, ne v ideal proiciranega življenja, imajo vse funkcije človeškega bitja svoj delež dostojanstva civilizacije. Francoska kultura ni le oblikovanje duha, marveč tudi oblikovanje življenja...

Francoska kultura je sprejela v svojo lastno substanco duhovne vrednote, ki jih vidi in išče v antiki. Francija ni le kulturno avtonomna, marveč živi v stanju kulturne avtarkije: kulturno sama sebe prehranjuje. Na lastnih tleh producira vse, česar potrebuje za kulturo.

S tem se dotikamo neke posebnosti francoskega bitja, iz katere si moremo tolmačiti veličino, posebnost, a tudi omejenost Francije. Francija je tako politično, kakor gospodarsko in duhovno zaprt in zaključen sistem življenja. Najprej je teritorialno nasičena. Nato ima stabilno državno obliko. Politična nasprotja, ki delijo Francijo, so skoraj brez pomena, ako jih primerjamo z nemškimi ali angleškimi razmerami. Kar veže Francoze med seboj, je več in močnejše, nego tisto, kar jih loči: to je sistem njih življenjskih navad od jedi in pijače do politične in svetovnonazorne diskusije...

Politična, ekonomična in kulturna avtonomija Francije se medsebojno učvrščujejo in tolmačijo svojstveni zaključeni značaj francoskega bitja v Evropi in v svetu. Francija živi obdana od kitajskega zidu. Ne zanima se za Evropo in ne razume, zakaj Evropa ne priznava brez pridržkov načel francoske kulture. Francija goji, kakor pravi lord d'Abernon v svojih spominih, narcisističen kult same sebe.

Konec tega primerjanja nemškega in francoskega duha z ozirom na naše slovensko kulturno vprašanje je ugotovitev, da moramo gledati problem naše duhovne orientacije s širšega vidika nego smo ga gledali dozdej.

Zamenjava pojma orientacije s pojmom medkulturnih stikov je povzročila, da smo se vsaj z besedo odpovedali nemškemu duhu in s tem zajadrili v negotovost, zakaj na mesto ene kolikor toliko ustaljene orientacije, nismo postavili nobene nove. V resnici pa smo se odpovedali nemškemu duhu le z besedo — to se pravi, pokazali smo voljo, odtegniti se tisočletnim vplivom — dejanski se pa v nas ni nič spremenilo. Naše življenje, kolikor se odigrava pred očmi javnosti, je še vedno prepojeno z lastnostmi nemškega duha. Dejstvo, da se v prevodni književnosti izogibljemo nemškemu slovstvu, v gledališču zanemarjamo nemško dramo, v šoli zelo pomanjkljivo učimo nemščine; da na drugi strani podpiramo poznanje francoskega kulturnega bogastva in se zlasti trudimo razširiti znanje francoskega jezika, pomeni le malenkostno preobraženje zunanjega lica našega kulturnega udejstvovanja, nikakor pa ne korenite preusmeritve našega splošnega mišljenja o kulturnih vrednotah kot takih.

Od Francije in njenega duha moremo prevzeti eno samo osnovno misel, ki utegne globoko vplivati na bodočnost naše kulture. Za zgled si moremo vzeti edino le neporušno enotnost francoske kulture, ki je slehernemu Francozu sveta stvar.

Ako premislimo, koliko smo do danes občutili pri nas to osnovno lastnost francoskega duha, moramo priznati, da bore malo.

V francoskem duhu, v takem, ki nam edino more resnično koristiti, je formuliral Francè Vodnik — ne da bi se bil tega dejstva zavedal, zakaj njegova izvajanja so privrela iz docela drugačnih predpostavk — pred kratkim odrešilno misel, kakršne nemški duh nikoli ne bi bil zmožen: »In glejte, ni resnica, da imamo Slovenci katoliško in liberalno, religiozno in areligiozno kulturo: marveč imamo eno samo, *slovensko*, in ta

je edinstvena, nedeljiva in nedotakljiva, izraz enega samega, avtonomno-individualnega slovenskega ustvarjajočega genija« (Francè Vodnik: »Ideja in kvaliteta.« — Dom in svet, 1930, str. 7). Ta trditev obsega najpopolnejšo formulacijo edine pozitivne možnosti preasmeritve našega duha v francoskem smislu. Vse drugo nima za vprašanje naše orientacije nobene važnosti.

Toda zdaj šele se odpirajo brezdanja vprašanja: kako uveljaviti ta nazor? Kako premostiti prepad med dosedanjim naziranjem in novim?

Prav gotovo je, da se mnogih lastnosti, ki so v našem ljudstvu že tisočletje ukoreninjene, ne bomo mogli otresti — morda nikoli več. Kar smo pridobili pod nemškim vplivom — ne smemo pozabiti, da ima nemštvo poleg svojih, dejal bi, v kulturno-organizatoričnem pogledu razdiralnih lastnosti premnoge v človeškem pogledu dragocene vrline — torej, kar smo pod vplivom nemštva pridobili, bo tvorilo še nadalje sediment v naši kulturni tradiciji. Ne gre, da bi potegnili črto čez biološko neporušne, v organizmu gladko tekoče funkcije. Propaganda ni sredstvo za bistveno spremembo človeškega značaja, najmanj pa more koristiti vsaj deloma politično pobarvana propaganda. Nestalnost, iskanje, težnja za absolutnimi dognanji — to so eminentno nemške poteze človeškega duha in premnogo tega je tudi v nas, gotovo ne v našo škodo. Trdim celó, da bi bila za nas neprijemna škoda, ko bi se nenadoma pojavil v nas sistematični formalizem, ki je bistveno francoski. Skratka: ako smo politično in kulturno pod vplivom nemškega duha trpeli škodo, smo v golem človeškem zmislu prav pod istim vplivom gotovo mnogo pridobili.

Ako se nam posreči organizirati globoko izoblikovane človeške poteze v kulturno enoto, ako moremo nadomestiti težnjo po razdiranju s težnjo po organiziranju, smo dosegli, kar si mora želeti, kdor veruje v boljšo in večjo bodočnost slovenstva, kdor želi slovenstvu resničnega prebujenja in pa koristnega uveljavljanja v areni življenja.

Morda nam pride na pomoč plaz časa, ki je oblikovalec par excellence. Mali narodi so v mnogih slučajih le odsevi velikih narodov. Že iz dejstva, da smo Slovenci tako tesno navezani na kulturni zapad, da razpravljamo o nemški ali o francoski orientaciji, da skoraj na druge možnosti razvoja ne mislimo, me sili k domnevi, da je naša bodočnost odvisna še od nekega dejstva, čigar važnosti nikakor ne smemo prezreti. Od prvih dni povojne dobe do danes se je nagromadila ogromna literatura, ki jo označujemo kot literaturo francosko-nemškega zблиžanja. Potreba zблиžanja med obema narodoma ni le politična, ekonomska ali kakršnakoli že, marveč najprej potreba duhovnega zблиžanja. Vprašanje formule za uravnovešenje francoske in nemške duhovne domene je v velikem prav isto, kot smo ga postavljali v tem razmotrivanju z ozirom na slovenski narod.

Do danes se še ni našla pot, ki bi vodila do jasnosti v tem za Evropo in ves svet velepomembnem vprašanju. Podoba pa je, da ne bo mogoče ostaviti tega vprašanja nerešenega; prej ali slej bo gotovo spojitev teh dveh heterogenih elementov postala resnica. Naša dolžnost je, da zasledujemo z vso pozornostjo razvoj tega ogromnega gibanja, zakaj vsak korak dalje pomeni tudi korak dalje k največjemu problemu slovenstva: k uravnovešenju slovenskega duha.